

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Білавич Галини Василівни на дисертаційне дослідження Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами (2021–2026 р.р.)», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (01Освіта/Педагогіка)

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

За сучасних умов глобалізації, активізації міжнародних міграційних викликів, воєнних конфліктів і посилення інтеграційних процесів у європейському освітньому і правовому просторі особливої актуальності набуває проблема підготовки фахівців, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у сфері правового супроводу мігрантів, біженців, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій населення, які потребують правового захисту. У цьому контексті дисертаційне дослідження Т. І. Яворської-Димитрієвої, присвячене формуванню професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами, є своєчасним, суспільно значущим і науково обґрунтованим, і під цим кутом відзначається актуальністю та незаперечною науковою новизною, оскільки в педагогічній науці досі не було здійснено дослідження в цій царині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського (протокол № 04 від 01.11.2021 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

До найбільш істотних наукових результатів дисертаційного дослідження належить насамперед комплексне розв'язання актуальної науково-педагогічної проблеми підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами за умов сучасних суспільних викликів, пов'язаних із глобалізаційними процесами, зростанням міграційних потоків та необхідністю забезпечення належного правового захисту різних категорій мігрантів. У роботі уточнено сутність і зміст феномена професійної діяльності майбутнього юриста з мігрантами як специфічного виду правозахисної, консультативної та комунікативної діяльності, що потребує поєднання правових знань, міжкультурної компетентності, професійної етики та здатності до ефективної взаємодії з особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. Важливим науковим

результатом стало уточнення змістового наповнення базових понять дослідження, зокрема «мігрант», «різновиди мігрантів», «мігранти-біженці», «підготовка юристів до професійної діяльності», що дало змогу поглибити наукове розуміння предметного поля дослідження.

У дисертації розкрито специфіку професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами як інтегрального результату професійної підготовки та одного з проявів професійної компетентності майбутнього фахівця. Авторка переконливо довела, що така підготовленість поєднує ціннісно-мотиваційні установки, систему спеціалізованих знань, професійні вміння, навички міжкультурної комунікації, здатність до правового супроводу мігрантів і готовність до виконання професійних функцій у полікультурному середовищі.

Вагомим результатом дослідження Т. І. Яворської-Димитрієвої є розроблення та наукове обґрунтування критерійного апарату оцінювання професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Визначено соціально-правовий, особистісно-іміджевий і діяльнісно-комунікативний критерії, відповідні показники та рівні сформованості професійної підготовленості, що дало змогу здійснювати об'єктивну діагностику результатів професійної підготовки студентів.

Особливо цінним результатом є теоретичне обґрунтування сукупності педагогічних умов, які забезпечують ефективність формування професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами. До таких умов віднесено інтеграцію можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти, використання ресурсів інформаційно-розвивального освітнього середовища закладу вищої освіти, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а також формування фахової обізнаності студентів щодо моделей професійної діяльності юриста у сфері міграційного права.

Значущим науковим здобутком Т. І. Яворської-Димитрієвої є розроблення моделі формування професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами як цілісної педагогічної системи, що поєднує методологічні підходи, змістове забезпечення, організаційно-педагогічні механізми, технології навчання та діагностичний інструментарій. Представлена модель характеризується логічністю, структурованістю, технологічністю та практичною спрямованістю, що забезпечує можливість її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Наукову й практичну цінність мають результати педагогічного експерименту, які підтвердили ефективність запропонованої моделі й педагогічних умов. Здобуті емпіричні дані засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості професійної підготовленості студентів експериментальних груп,

що доводить результативність розробленої системи підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами та можливість її широкого використання в системі вищої юридичної освіти.

Нові факти, здобуті Т. І. Яворською-Димитрієвою

Якість дисертаційної роботи забезпечується її науковою новизною, що полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано та практично реалізовано сукупність педагогічних умов формування професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами за умов закладу вищої освіти.

Особливої уваги заслуговує технологічний характер розробленої системи підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами на бакалаврському рівні. Її практична цінність визначається чіткою структурованістю, наявністю діагностичного інструментарію для оцінювання результатів професійної підготовки, інтеграцією сучасних педагогічних технологій, практико-орієнтованих методів навчання та цифрових освітніх ресурсів, що забезпечує прогнозований результат формування професійної готовності майбутніх фахівців до роботи в умовах сучасних міграційних процесів.

Подальшого розвитку набули наукові положення щодо методики вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів у закладах вищої освіти, зокрема в частині забезпечення їхньої готовності до роботи з різними категоріями мігрантів, розвитку міжкультурної комунікації, формування професійної мобільності та адаптації змісту юридичної освіти до сучасних суспільних і правових викликів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, аналізом науково-педагогічних джерел.

Вивчення доробку Т. І. Яворської-Димитрієвої (дисертації, анотацій, опублікованих праць (5 публікацій, з яких 4 статті у фахових виданнях категорії Б, 1 методичні рекомендації)) свідчить, що наукові положення, висновки та рекомендації, здобуті внаслідок виконаного дослідження, є обґрунтованими. Висновки з дослідження (як до трьох розділів, так і загальні) змістовні, логічні, виважені, цілісні, комплексно та концентровано виявляють авторську позицію та високий рівень узагальнення матеріалу, у них чітко простежується взаємозумовленість між метою, завданнями дослідження та всім змістом дисертації. Роботу виконано на належному науковому рівні.

Значення для науки і практики здобутих дисертанткою результатів

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати спрямовані на вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами за умов закладів вищої освіти. Авторка науково

обґрунтувала й експериментально перевірила педагогічні умови формування професійної підготовленості бакалаврів права, розробила модель підготовки й відповідне методичне забезпечення, які можуть бути використані в освітньому процесі під час реалізації освітніх програм за спеціальністю «Право». Практичний інтерес становлять запропоновані підходи до інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, діагностичний інструментарій оцінювання рівнів підготовленості студентів, а також рекомендації щодо застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і практико-орієнтованих методів навчання. Матеріали дослідження можуть бути використані для оновлення змісту навчальних дисциплін юридичного спрямування, як-от «Юридична психологія», «Міжнародний захист прав людини», «Міграційне право», під час підготовки навчально-методичних комплексів, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також у процесі організації самостійної та дослідницької роботи здобувачів вищої освіти, виконання курсових і кваліфікаційних робіт.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Аналіз змісту дисертаційної роботи Т. І. Яворської-Димитрієвої дає підстави стверджувати, що дослідження є логічно побудованим, внутрішньо цілісним і завершеним.

У першому розділі «Теоретичні засади підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами» авторка здійснила ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми. На основі опрацювання наукових джерел розкрила феноменологію міграції як складного соціально-правового та гуманітарного явища, що набуває особливого значення за умов сучасних глобалізаційних процесів. Важливим здобутком є уточнення поняттєво-категорійного апарату дослідження, зокрема змісту понять «мігрант», «різновид мігрантів», «мігранти-біженці», «підготовка юристів до професійної діяльності». Т. І. Яворська-Димитрієва переконливо довела, що професійна діяльність юриста у сфері міграційних процесів має інтегративний характер і вимагає поєднання правових знань, комунікативних умінь, міжкультурної компетентності та особистісних якостей. Позитивно оцінюється проведене розмежування понять «підготовка», «підготовленість» і «готовність», що уможливило більш чітко визначити предмет дослідження. Логічним завершенням теоретичного аналізу стало обґрунтування структури професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами, яка охоплює особистісний, професійний, психологічний і комунікативний компоненти.

Другий розділ присвячено науковому обґрунтуванню педагогічних умов формування професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами. У ньому Т. І. Яворська-Димитрієва послідовно розкриває критерії,

показники та рівні сформованості досліджуваної якості. Заслуговує на увагу запропонована авторкою система критеріїв оцінювання, а також відповідні показники та рівневі характеристики. Переконливим є висновок про недостатню представленість проблематики роботи з мігрантами в сучасних освітньо-професійних програмах підготовки юристів. На цій основі здобувачка обґрунтувала педагогічні умови формування професійної підготовленості, які передбачають інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, використання інформаційно-комунікаційних технологій і формування професійної обізнаності щодо моделей діяльності правника у сфері міграції. Наукову та практичну цінність має розроблена модель формування професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами як цілісна педагогічна система.

Третій розділ «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами» має експериментально-прикладний характер і спрямований на перевірку ефективності запропонованої моделі та педагогічних умов. Т. І. Яворська-Димитрієва розробила педагогічний інструментарій реалізації моделі в умовах бакалаврату та здійснила порівняльний аналіз результатів навчання студентів контрольної та експериментальної груп. Важливо, що на констатувальному етапі експерименту встановлено відсутність статистично значущих відмінностей між групами, що забезпечило достовірність подальших результатів. Дані формувального експерименту засвідчили позитивну динаміку всіх показників професійної підготовленості студентів експериментальної групи. Результати статистичної обробки підтверджують ефективність запропонованої моделі та педагогічних умов формування професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Зміст усіх трьох розділів взаємопов'язаний, характеризується логічною послідовністю викладу матеріалу та підпорядкований реалізації мети й завдань дослідження. Теоретичні положення знайшли належне відображення у розробленій моделі та були підтверджені результатами експериментальної роботи. Висновки до розділів і загальні висновки дисертації узгоджуються зі змістом проведеного дослідження, відображають основні результати роботи та свідчать про її завершеність як самостійного наукового дослідження.

Відомості про дотримання академічної доброчесності

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення Тетяною Іванівною Яворською-Димитрієвою вимог академічної доброчесності за результатами перевірки дисертаційної роботи та опублікованих праць.

Оформлення дисертаційної роботи

За структурою, мовою і стилем викладення дисертація Т. І. Яворської-Димитрієвої відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим МОН України, наказ № 40 від 12.11.2017 р.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації

Попри безсумнівну наукову новизну, теоретичну значущість і практичну спрямованість дисертаційного дослідження, окремі його положення викликають дискусію та потребують додаткового обґрунтування.

1. Певні зауваження стосуються анотацій до дисертації. На нашу думку, їхній обсяг видається не зовсім достатнім для повного відображення змісту роботи, а заявлені в анотаціях хронологічні межі дослідження не відображені в назві дисертації. Окремі структурні елементи вступу подані неповно. Зокрема, відсутня належна інформація про апробацію результатів дослідження: не наведено документального підтвердження впровадження результатів у діяльність закладів вищої освіти, не висвітлено відомостей про публікаційну активність здобувачки, а також не конкретизовано бази виконання дисертаційного дослідження (не зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами кафедри, на якій виконувалася дисертація).

2. У роботі згадуються окремі прізвища науковців радянського та російського походження (М.І. Дьяченко, Р.С. Байніязова, Д.В. Меняйло, О.Ф. Скаун, А. Карнишев, А. Садохин, Н. Янкіна, В. Лабунська та ін.), що потребує додаткового обґрунтування доцільності такого їх залучення з урахуванням сучасного академічного контексту, зокрема тенденції до деколонізації педагогічної науки та переосмислення ролі джерел, що сформовані в межах ідеологічно заангажованої парадигми. У списку використаних джерел трапляються праці, подані не мовою оригіналу або з неточностями в бібліографічному описі, окремі місця роботи потребують мовної екологізації.

3. Не зовсім переконливою видається теза про впровадження результатів дослідження в освітній процес низки закладів вищої освіти (Одеського державного університету внутрішніх справ, Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Миколаївського національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова» (с. 19), оскільки вона не підтверджена відповідними довідками про впровадження. Водночас це зауваження не применшує потенційної практичної цінності здобутих результатів, які можуть бути використані в системі професійної підготовки майбутніх юристів.

4. На нашу думку, у роботі є деяка термінологічна неузгодженість у використанні понять «мігранти» і «біженці». З одного боку, авторка обґрунтовує предмет дослідження через підготовку майбутніх юристів до роботи з

мігрантами, у назві роботи, меті, завданнях і назвах структурних підрозділів послідовно застосовує саме поняття «мігранти». З іншого боку, наприклад, у висновках до підрозділу 1.1 зазначено: «Більш детально окреслений аспект професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з біженцями буде детальніше представлено у наступному підрозділі». Проте наступний підрозділ 1.2 має назву «Підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності з мігрантами як педагогічна проблема» і фактично присвячений саме мігрантам, а не винятково біженцям. Тому доцільним було б забезпечити послідовне використання термінології в усіх розділах роботи, це сприяло б підвищенню категорійно-поняттєвої чіткості дослідження та усуненню можливих неоднозначних трактувань його основних положень.

5. У дисертації простежуємо певний дисбаланс між окремими завданнями дослідження. Якщо теоретичне обґрунтування моделі професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами представлено достатньо ґрунтовно, то технологія її практичного впровадження в освітній процес закладу вищої освіти, на нашу думку, висвітлена менш докладно. З огляду на це доречним було б представити в додатках до дисертації конкретні приклади форм, освітніх компонент, навчальних курсів, практик і стажувань, через які реалізовувалася авторська модель, ширше висвітлити й узагальнити практичний досвід органів, безпосередньо залучених до роботи з мігрантами, зокрема Державної міграційної служби України, підрозділів Національної поліції та Служби безпеки України, що посилює практичний складник дослідження та конкретизувало професійні компетентності, необхідні сучасному юристові для роботи з мігрантами.

Попри наявність висловлених зауважень і рекомендацій, які заслуговують на подальше осмислення, вони вказують радше на окремі дискусійні аспекти дослідження, аніж на істотні методологічні недоліки представленої до захисту роботи. Зазначені моменти можуть слугувати підґрунтям для подальшої наукової дискусії та критичної рефлексії, вони не нівелюють загальної позитивної оцінки рецензованої дисертації, а також розроблених авторкою основних наукових положень, висновків і здобутих результатів дослідження.

Загальний висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Дисертаційна робота Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами (2021–2026 р.р.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, є самостійною, завершеною науково-дослідницькою роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, важливістю здобутих результатів дослідження, їх обґрунтованістю і вірогідністю, практичним значенням

відповідає вимогам спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), а її авторка, Тетяна Іванівна Яворська-Димитрієва, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (01 Освіта/Педагогіка).

Офіційний опонент:

Галина БІЛАВИЧ

доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри початкової освіти

та освітніх інновацій

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника